

KİTABXANAÇILIQ-İNFORMASIYA SAHƏSİ ÜZRƏ MÜTƏXƏSSİSLƏRİN PEŞƏ KOMPETENSİYASININ FORMALAŞMASI

Aygün İsgəndərova

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış
sistemləri kafedrasının doktorantı*

***Xülasə:** Məqalədə kitabxanaçılıq-informasiya sahəsi üzrə mütəxəssislərin innovativ peşə kompetensiyasının formalaşmasının müasir vəziyyəti və təkmilləşdirilməsi yolları şərh olunmuşdur. Eyni zamanda sahə üzrə sənədlər təhlil edilmiş, araşdırılan problemə dair ədəbiyyatın nəzəri və təcrübi təhlilinə diqqət yetirilmişdir.*

***Açar sözlər:** Kitabxanaçılıq, mütəxəssis, kompetensiya, innovasiya, peşə.*

Giriş: Kitabxanaçının əsas peşə etikasına daxil olan məsələlər – oxucu tərəfindən tələb olunan bütün informasiya ilə onu təmin etmək, oxucu ilə ünsiyyətə girməyi bacarmaq, onun istədiyi və bəlkə də istədiyini düzgün ifadə etmədiyi məsələ barədə ona kömək etmək, onunla xoş münasibət yaratmaq, onun mədəni və professional inkişafını təmin etməkdir. Çünki həmişə kitabxanaçı bir pedaqoq, müəllim kimi humanist ideyalara sadıq qalmalıdır. O, oxucunu bir insan kimi sevməli, hər birinin şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşmalıdır. Oxucunun istəklərinə diqqətli olmalı, onu razı salmalıdır. Bəzən oxucu ilə rəftarda diqqətsizliyə, tələskənliyə, ona lazım olan informasiyanı tapıb-tapmadığı ilə maraqlanmamağa və yaxud ona kobud cavab verərək belə tip peşə səhvlərinə yol verilir. Peşəkarlıqda bu kimi hallar qətiyyənlə yolverilməz olmalıdır. Bu qəbildən olan hadisələr kitabxanaçının professional etik normalarına, əxlaq prinsiplərinə tamamilə ziddir. Çünki peşəsinə ləyaqətlə xidmət edən birisi ilk növbədə şəxsiyyət kimi, daha sonra peşəkar kimi zirvəyə çatır. Bu yolda ali zirvəyə çatmaq üçün isə daha savadlı, diqqətli, insansevər olmaq vacibdir. Kitabxanaçı savadlı ola bilər, lakin ona müraciət edən oxucuya kobud cavab versə, ona istədiyi bir informasiyanı verməkdən ötrü müxtəlif yalnız istiqamətlərə yönəldirsə və oxucu nəticədə heç bir şey əldə etmədən gedirsə bu etik davranışların bəzən savaddan daha üstün olmasını sübut edir. Müasir oxucu kitabxanaçıdan daha yeni axtarış üsulları, daha yeni formalar tələb edir. Bunun üçün də kitabxanaçı dövrün və zamanın tələb etdiyi bütün məsələlərdə oxucuya professional şəkildə xidmət etməyi bacarmalıdır.

Müasir mərhələdə son dərəcə mürəkkəbləşmiş olan kitabxana-bibliografiya proseslərinin idarə edilməsi kitabxana işçisində geniş ictimai-siyasi görüş dairəsinin formalaşmasını, onların həm nəzəri, həm də praktiki biliklərlə silahlanmasını tələb edir. Kitabxana işinə aid meydana gəlmiş müasir ənənə və meyllərə, qabaqcıl iş təcrübəsinə hərtərəfli və dərindən yiyələnmək hər bir kitabxana işçisinin borcu və vəzifəsidir. Ənənəvi kitabxanaşünaslıqda elə bir baxış

yanarmışdı ki, kitabxanaçının oxuduğu hər şey peşəkar qiraət anlayışına daxil edilirdi. Professional kitabxana fəaliyyəti geniş dünyagörüşü və erudisiya tələb edir. 90-cı illərdə təkcə ölkədə deyil, həm də kitabxana işində böyük ədəbiyyat axınının getdiyi, o cümlədən əvvəllər bağlı olmayan bir çox anlayışlara yenidən baxıldığı bir dövr olmuşdur. Oxucuya istiqamətlənmək, onu anlamaq və cavabı düzgün şəkildə təklif etmək lazım idi. Belə bir şəraitdə kitabxanaçıların oxumasına yenidən böyük diqqət yetirməyə başladılar. O zaman kitabxanaşünaslıqda “peşəkar oxu” anlayışına yaranmış baxışlardan, stereotiplərdən uzaqlaşmağa başlandı. Kitabxanaçılar qiraət strukturunun hüdudları ilə uzlaşsa da, strukturun növləri əslində, peşəkar, ədəbi-bədii, ictimai-sosial, əyləncəli, asudə vaxtlarını oxumaq idi.

Əsas məsələ: Kitabxanaçılığın peşəkar səviyyəyə çatmasında dövrü nəşrlərin mühüm rolu vardır. Kitabxana mütəxəssislərinin sənətinə lazımı səviyyədə saxlamaq üçün peşəkar kommunikasiyalar sistemi nəzərdə tutulmuşdur. Peşəkar kommunikasiyanın ən geniş yayılmış formalarından biri peşəkar dövrü nəşrlərdir. Professional dövrü nəşrlər hər hansı bir fənn sahəsində aktual elmi və praktiki məlumatların qiymətli mənbəyidir. Kitabxanaçılıq sahəsinə dair peşəkar dövrü nəşrlərin dairəsi kifayət qədər genişdir. Lakin problem ondan ibarətdir ki, kitabxanaların əksəriyyətinin kifayət qədər maliyyəsi yoxdur, bu da peşəkar dövrüyyəyə abunə olmaq imkanına təsir edir, bununla da kitabxana işçilərini inkişafdan və özünütəhsil vəziyyətindən məhrum edir. Halbuki məhz peşəkar nəşrlər yenilikləri işıqlandırır, innovasiya metodlarını təsvir edir, onların səhifələrində kitabxanaların maraqlı diskussiyaları və iş təcrübəsi əks olunur, kitabxana tədbirlərinin işlənilməsinə hazırlıq və bir çox digər məsələlər çap olunur. Ona görə də kitabxanaçılıq-informasiya sahəsi üzrə mütəxəssislər özləri lazım olan məlumatları əldə etməyə məcburdurlar.

Müasir cəmiyyət kommunikasiya proseslərinin yüksək inkişaf səviyyəsi ilə səciyyələnir və onların arasında peşəkar kommunikasiyalar xüsusi yer tutur. Peşəkar kommunikasiyalar problemlərin birgə müzakirəsinə, metodiki yardımın və dəstəyin göstərilməsinə, birgə nəşrlərin hazırlanmasına və buraxılışına, ixtisasartırma və yenidən hazırlanma tədbirlərində iştirak etməyə, digər informasiya mütəxəssislərinin iş təcrübəsindən yararlanmağa və istifadə etməyə imkan verir. Bu sahəyə dair istər Qərbi Avropa, istərsə də Rusiya təcrübəsində keyfi tədqiqat aparılmışdır.

Azərbaycanda və dünyada kitabxanaçılıq-informasiya sahəsi üzrə mütəxəssislərin innovativ peşə kompetensiyasının formalaşmasının spesifik xüsusiyyətlərinin tədqiq edilməsində elmi nəşrlərin yaranmasının və inkişaf xüsusiyyətlərinin rolu əvəz edilməzdir. Ali kitabxanaçılıq təhsilinin yaranması və formalaşması mərhələlərinin öyrənilməsi, onun inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi bu peşənin professioqrammasının və ona verilən tələblərin müəyyənləşdirilməsindən asılıdır.

Xaricdə bu sahə üzrə tətbiq edilmiş tədris planlarının öyrənilməsi, onların quruluşunun təhlil edilməsi, kitabxanaçı-bibliograf kadr hazırlığının strate-

giyasının müəyyənləşdirilməsində dövrü mətbuatın rolu tədqiq edilməli və əhəmiyyəti öyrənilmişdir.

Kitabxanaçının əsas keyfiyyətlərindən biri bildiklərini, öyrəndiklərini, daha konkret desək, kitabxanada saxlanılan bəşəri sərvətləri oxuculara vermə bilmək məharətinə malik olmasıdır. Bu, hər şeydən əvvəl kitabxana işini, onun elmi cəhətlərini, forma və üsullarını dərinləndirməyi, kitabxanaçılığın incəliklərinə yiyələnməyi, insanlarla ünsiyyət saxlamaq və bu ünsiyyətin onların xeyrinə istifadə etmək qabiliyyətini tələb edir. Kitabxanaçılıq sənətinin əsasını təşkil edən bu mühüm və mürəkkəb prosesin həyata keçirilməsində kitabxanaçı informator, mədəni-maarif işçisi, təhsil və tərbiyə sahəsinin mütəxəssisi, müəllim kimi oxucunun hərtərəfli yüksəlməsi və inkişafı qayğısına qalır. Oxuculara xidmət etmək üçün kitabxanaçıdan xüsusi peşəkarlıq tələb olunur. Kitabxanaçılıq peşəsinin incəliklərindən biri də peşə etikasıdır. Etika insan mənəviyyatını əhatə edir. O, əxlaq norması və prinsipləri, mütəxəssisin peşə fəaliyyəti və vəziyyətinin xüsusiyyətlərini nəzərə alan davranış qaydaları sistemidir. Professional etik qaydalar əmək fəaliyyəti prosesində insan münasibətlərini tənzimləmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Professional etika hər bir mütəxəssis hazırlığının ayrılmaz tərkib hissəsi olub, insanların işgüzar ünsiyyətdə qarşılıqlı münasibətlərinin tənzimlənməsi prosesidir.

Kitabxanaçı kitabxanaya müraciət edən hər bir oxucuya – informasiya tələbatçısına yüksək səviyyəli xidmət göstərmək üçün cəmiyyətin hər bir sosial təbəqəsindən olan insanlarla təmasda olur. Ona görə də hər bir şəxs – istər əməkçi, istər tələbə, istər alim, istər dövlət xadiminə gərəqli münasibəti, hər birinə uyğun səviyyədə, onların özlərinin tələb etdiyi dərəcədə cavab vermək kitabxanaçının vəzifə borcudur. Dünya təcrübəsinə nəzər saldıqda, gördük ki, bu heç də gərəksiz və ikinci dərəcəli bir problem deyil. Bu bərdə ictimai münasibətləri tənzimləyən qanunvericilik aktları işlənilib hazırlanmış, bu sahənin işi hüquqi müstəvidə qaydaya salınmış, kitabxanaçının peşəkar fəaliyyəti haqqında mədəni əsaslar müəyyən edilmişdir.

Burada preambula, kitabxanaçının cəmiyyətlə, oxucu ilə, kolleqaları ilə, öz peşəsinə münasibətində əsasları təqdim edilir. Bu bəndlərin hər biri geniş sferik cizgilərə malik olub çox ciddi şəkildə öyrənilməsi vacib problemlərdir. Kodeksin kitabxanaçı və oxucu münasibətlərindən, peşə kompetensiyalarının formalaşmasından bəhs edən hissəsində yazılır:

Kitabxanaçı:

- real və potensial – bütün oxuculara hörmətlə və səmimiyyətlə yanaşır;
- yüksək keyfiyyətli kitabxana xidməti və mədəni ünsiyyəti təmin edir;
- eyni zamanda müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə tələbatçının axtarış, elm-informasiya təminatı və onun seçim hüququnu təmin edir;
- istifadəçinin mədəni dəyərlərə yiyələnmək hüququnu təmin edir və onun cəmiyyətin mədəni həyatında iştirakına təşəbbüs göstərir;

• cinsindən, irqindən, milliyətindən, sosial statusundan, siyasi və ya dini inancından, fiziki sağlamlığından asılı olmayaraq kitabxana istifadəçilərinin hüquqlarının bərabərliyini təmin edir;

• şəxsiyyətin sosiallaşmasını, vətəndaşlıq şüurunun formalaşmasını təşviq edir;

• intellektual və mənəvi inkişafın mənbəyi kimi kitabı və müəllimi təbliğ edir, müəllimlə mədəniyyətinin formalaşmasına və inkişafına kömək edir;

• bütün istifadəçilərin intellektual və mənəvi inkişafını təmin edir;

• cəmiyyətə təhlükəli və zərərli, qeyri-dəqiq məlumatları təqdim etmir;

• sosial məsuliyyət hissini rəhbər tutaraq istifadəçinin şəxsi və informasiya fəaliyyətinin məxfiliyini qoruyur.

Kitabxanaçı bir pedaqoq, müəllim kimi humanist ideyalara sadıq qalmalıdır. O, oxucunu bir insan kimi sevməli, hər birinin şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşmalıdır [3, s. 52].

Müasir dövrdə informasiya xidməti bir sıra oxucu qrupları ilə işdə ən üstün istiqamət hesab olunur. Bu sahədəki fəaliyyətin həcmi həm kəmiyyət baxımından, həm də ödənilən sorğuların mürəkkəbliyi baxımından daim genişlənmir. Bu gün məlumatın verilməsi, informasiyanın seçilərək yayılması işi tamamilə avtomatlaşdırmaya, kompüterdən istifadəyə yönəlməkdədir ki, belə bir şəraitdə oxucuya xidmət işini etik cəhətdən neytral fəaliyyət sahəsi kimi qiymətləndirənlər vardır ki, onlar bu sahədəki yalnız kitabxanaçının peşəkarlığını əsas götürürlər. Lakin kitabxanada heç bir təkmil maşın ünsiyyətdən yaranan səmimiyyəti, dürüstlüyü əvəz edə bilməz, oxucunun fərdi xüsusiyyətini nəzərə ala bilməz, oxucunun nəzərində kitabın yaratdığı mühiti canlandırma bilməz. Kitabxanaçı daima sakitliyi, təmkini qorumalı, bəzən aqressiv şəkildə müraciət edən, müxtəlif temperament tiplərinə aid olan oxuculara məhz etika davranışlarını pozmadan xidmət etməyi bacarmalıdır. [4, s. 128]. İlk növbədə kitabxanaçı yüksək professionalizmə yetişmək məqsədilə həm də psixologiyanı dərinlən bilməlidir. Hər bir oxucunu fərdi şəkildə qəbul etmək, onunla özünəməxsus formada münasibət qurmaq əsas şərtlərdən biridir.

Müasir tələbatlı, yüksək səviyyəli xidmət gözləyən oxucu ona xidmət edən kitabxanaçının özündən də dərin savada və müasir, peşəkar kadra ehtiyac duyaraq informasiya mərkəzinə yönəlir. Bunu doğrultmaq üçün isə kitabxanaçı daima öz üzərində çalışmalıdır. Ona görə də kitabxana personalının xüsusilə oxucularla bilavasitə təmasda olan kadrları daha dəqiq seçilməli, həmin şəbələrə daha peşəkar və eyni zamanda savadlı kadrlar yerləşdirilməlidir. Kitabxanaçı yüksək nitq mədəniyyətinə malik olmalıdır. Aydın nitqlə danışmalı, savadlı cümlələr quraraq öz oxucusunun rəğbətini qazanmalıdır.

Təbii ki, kitabxana fəaliyyətinin effektiv və səmərəli olması üçün əməyin bölgüsü düzgün aparılmalı, əsas üstünlük işçilərin peşəkarlığına, biliyinə, bacarığına, təcrübəsinə verilməlidir. Əməkdaşların peşəkarlıq səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, onlar tərəfindən texnoloji intizamın gözlənilməsi göstərici-

lərin qiymətləndirilməsi də öz növbəsində kitabxana proseslərinin kifayət qədər normallaşdırma səviyyəsindən, dəqiq tələblər və texnoloji təlimatların mövcudluğundan asılıdır. Buradan da kitabxana fəaliyyətinin struktur xarakteristikasını reqlamentləşdirən informasiyanın əhəmiyyəti müəyyən edilir. Kitabxanada tələb olunan çeşid, kəmiyyət və keyfiyyətdə informasiya məhsulları və xidmətlərinin istehsalı üçün vacib olan informasiyanın yaradılması, təşkili və istifadəsi kitabxana texnologiyasının normativ-metodik təminatının mahiyyətini təşkil edir. O, nəzəri, metodik biliyin və praktiki təcrübənin təhlilini; tələb, qayda və tövsiyələrin müəyyənləşdirilməsi; real və potensial məsələlərin həlli üçün onların dəfələrlə istifadəsini nəzərdə tutur.

Nəhayət, kitabxana fəaliyyəti strukturunun yekunlaşdırıcı komponenti, onun nəticəsi olan müxtəlif məzmunlu və təyinatlı informasiya məhsulları və xidmətləridir. Məhz bu komponent kitabxananın servis sistemi kimi fəaliyyətinin mənasıdır [6, s.42].

Nəticə : Kitabxanaçılıq-informasiya sahəsi üzrə mütəxəssislərin peşə kompetensiyasının formalaşmasının həyata keçirdiyi əməliyyatlar bir çox amillərlə sıx bağlıdır:

– Oxuculara xidmət, ədəbiyyatın qeydiyyatının aparılması;

– Sərgilərin təşkili, mədəni kütləvi tədbirlərin, müxtəlif mövzular üzrə müzakirələrin təşkili;

– Elektron kataloqların təşkili və xidmət göstərilməsi;

– Elektron daşıyıcılarda informasiyaların yaradılması və saxlanması təmin etmək və s.

Əmək şəraiti isə kitabxanaçı peşəsinə aşağıdakıları düzgün həyata keçirməyi tələb edir: iş yerinin düzgün təşkili, inventarların düzgün yerləşdirilməsi, kitab saxlayıcıların, fondların düzgün qurulması, müxtəlif tədbirlərin keçirilməsi üçün binanın maddi-texniki bazasının düzgün təşkil olunması və s. aiddir.

Beləliklə, belə bir qənaətə gəlmək olar ki, kitabxanaçılıq peşəsinin vacib cəhətlərindən biri kommunikativlik özünüidarə, insanlara və hadisələrə diqqətli olmaq, irimiqyaslı informasiyalarla işləmək bacarığıdır. Bütün bunlar kitabxanaçıya seçdiyi peşədə düzgün işləmək üçün və cəmiyyətə yararlı olmaq üçün düzgün keyfiyyətdir.

Kitabxanaçı peşəsinin özəlliyi ondan ibarətdir ki, bu peşə özündə keçmiş və gələcəyi birləşdirir. Bu peşə illər, hətta yüz illər boyu qazanılmış təcrübəni əldə rəhbər tutaraq müasir həyatda lazım olan informasiya yeniliklərini həyata keçirir. Bu peşə cəmiyyətin bütün sferalarına və ixtisaslarına düzgün fəaliyyət istiqaməti qurmaqda kömək edir.

Aparılan tədqiqatlar onu deməyə əsas verir ki, kitabxanaçılıq peşəsi cəmiyyətdə nüfuzu az olan peşələrdən sayılır. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən sosial, mədəni, siyasi tədbirlər vətəndaşlar arasında bu peşənin sosial əhəmiyyətini daha da dərinlən təlqin etməli və maraq oyatmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Xələfov A. Azərbaycanca kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı. Bakı: Maarif, 1987, 130 s.
2. İsmayilov X. Kitabxana menecmentinin əsasları: dərs vəsaiti. Bakı, 2005, 199 s.
3. Qardaşov R. Azərbaycanca kitabxanaçılıq təhsili. Monoqrafiya "Mütərcim" Nəşriyyatı, 2018, 156 s.
4. Головки С.И. Специалист: образование, компетентность, новаторство: науч. – практ. пособие / С.И. Головки. М.: Либерия-Библинформ, 2005, 144 с.
5. Гречкина Ж.В. Подготовка специалистов библиотечно-информационной деятельности в Ставропольском государственном университете // Библиотечковедение, 2011, № 2, с.122-125.
6. Гришина С.М. Непрерывное профессиональное образование в условиях ЦБС :практ. пособие / С. М. Гришина. М.: Литера, 2010, 154 с.

А.Искандерова

Формирование профессиональных компетенций специалистов в области библиотечного дела и информации.

Резюме

Статья описывает современное состояние формирования инновационных профессиональных компетенций библиотекарей и информационных специалистов и пути их совершенствования. При этом проводился анализ документов по данной области, уделялось внимание теоретическому и практическому анализу литературы по исследуемой проблеме.

Ключевые слова: библиотечное дело, специалист, компетентность, инновации, профессия.

A.Isgandarova

Formation of professional competences of specialists in the field of librarianship and information

Summary

The article describes the current state of the formation of innovative professional competencies of librarians and information specialists and ways to improve them. At the same time, the analysis of documents in this area was carried out, attention was paid to the theoretical and practical analysis of the literature on the problem under study.

Key words: librarianship, specialist, competence, innovation, profession.

Rəyçi: t.ü.e.dok. prof. X.İsmayilov